

NAGY BOLDIZSÁR

**A FELEK ÉS A NEMZETKÖZI BÍRÓSÁG
JOGI ÁLLÁSPONTJA
A GABCIKOVO (BŐS)-NAGYMAROS PERBEN**

BUDAPEST, 1997. NOVEMBER

A szerző elérhető az ELTE ÁJK Nemzetközi Jogi Tanszékén:
Budapest, Egyetem tér 1 – 3, (1364, pf. 109)
Tel.: 266 8055, Telefax: 266 3103, e-mail: nagyboldi@ludens.elte.hu

Tartalom

I. A per menete, a jogi érvelés eszközei és bemutatásuk szerkezete.....	1
II Az első kérdés: volt-e joga a Magyar Köztársaságnak 1989-ben felfüggeszteni, majd ezt követően felhagyni a Nagymarosi Tervvel, valamint a Bósi Terv azon részeivel kapcsolatos munkálatokkal, amelyek tekintetében a Szerződés a Magyar Köztársaságra ruházta a felelősséget?.....	2
III A második kérdés: volt-e joga a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságnak arra, hogy 1991 novemberében megkezdjék az "ideiglenes megoldás" megvalósítását, és hogy 1992 októberétől működésbe hozza ezt a rendszert?.....	6
IV A harmadik kérdés: melyek a Magyar Köztársaságnak a Szerződés megszüntetéséről szóló, 1992. május 19-i jegyzéke jogkövetkezményei?.....	12
A szükséghelyzet.....	13
A teljesülés lehetetlenülése.....	14
A körülmények alapvető megváltozása.....	15
Csehszlovákia lényeges szerződészegései.....	17
A nemzetközi jog később kialakult, az 1977. évi szerződéssel összeegyeztethetetlen szabályai.....	19
V. Az 1977. évi szerződés megszűnésének a magyar megszüntető nyilatkozattól független okai: kölcsönös elutasítás, államutódlás.....	20
Az 1977. évi szerződés elutasítása.....	20
Az államutódlás.....	21
VI. A felek perbeli kérelmei.....	22
VII. Az ítélet rendelkező része.....	24
Ne legyen csúcsrajátás!.....	25
Ne épüljön vízlépcső Nagymarosnál (vagy bárhol Bős alatt)!.....	25
Több vizet a Szigetközbe!.....	26
Bős csak akkor üzemeljen, ha nem okoz túrhetetlen környezeti kárt, beleértve az ivóvízkincset és a Szigetköz páratlan természeti értékeit.....	27
Ne sérüljön szuverenitásunk, valamint jogunk a Duna, mint osztott erőforrás hasznáiból való méltányos és ésszerű részesedéshez.....	30
A C Variáns nemzetközi jogsértő jellegét és az általa okozott károkért Szlovákia felelősségét mondja ki a Bíróság.....	31
A C Variáns ne üzemelhessen egyedül szlovák ellenőrzés alatt, pusztán Szlovákia hasznára.....	31
Mit nem értünk el?.....	31
VIII Az Ítélet következményeiről.....	32

I. A per menete, a jogi érvelés eszközei és bemutatásuk szerkezete

Az 1989-ben kirobbant és a C Variáns építésének megkezdésével elmélyült vita harmadik fél elé viteléről a két állam (Magyarország és Csehszlovákia) az Európai Közösség közvetítésével a Duna elterelését követően, 1992 október 28-án Londonban állapodott meg. A Londoni Megállapodás még nem tisztázta, kötelező választottbíráskodás vagy az ENSZ hágai Nemzetközi Bírósága lesz-e az eljáró fórum. A kérdés csak 1993 április 7-én dőlt el, amikor a felek Brüsszelben aláírták a Nemzetközi Bíróság joghatóságát elismerő Különmegállapodást.¹ A Bíróság három perirat beadását engedélyezte: a Keresetet az eljárás megindulását követő 10 hónap múltán, 1994. május 2-án kellett benyújtani, az Ellenkeresetet 7 hónappal később, 1994. december 5-én, végül a Választ 6 hónap elteltével, 1995. június 20-án.

Mindegyik fordulóban a felek egy egész könyv terjedelmű jogi érvelést tártak a bírák elé, s több kötetnyi alátámasztó anyagot, függelékkel. A Magyar Köztársaság az Ellenkereset és a Válasz elkészítésekor önálló kötetben foglalta össze a az érvelés szerves részének minősülő tudományos és műszaki okfejtéseit. Összesen 13 többszáz oldalas kötet és három kisebb füzet (fényképek, térképek, kronológia) tartalmazza a magyar írott érveket és bizonyítékokat. Az ellenfél álláspontját és bizonyítékait összesen kilenc kötetbe gyűjtötte.

Tekintettel arra, hogy a periratok párhuzamosan készültek, a gondolatmenetek fonottkalács-szerűek: az egyik forduló állításaira a következő periratban érkezhettek csak a kommentár.

Az írásbeli szakasz lezárultát követően a Bíróságon volt a sor, hogy a szóbeli tárgyalás kezdőnapját és tartamát kijelölje. A szlovák kérésnek engedő többszöri módosítás után végül is a Magyar Köztársaság képviselői 1997. március 3 – 7-ig, a Szlovák Köztársaságé pedig március 24 - 27-ig fejthették ki nézeteiket. A Bíróság testületileg meglátogatta mindkét államnak a beruházással érintett területeit (1997 április 1 – 4.) , majd két –két napot adott a feleknek arra, hogy az elhangzottakra reagáljanak. (Magyarország: 1997. április 10-11, Szlovákia: április 14-15.)

¹ A megállapodást az Országgyűlés a 29/1993 (V.4) OGY sz. határozatával ratifikálta. A ratifikációs okmányokat a felek 1993. június 28-án, Brüsszelben cserélték ki és július 2-án közös levélben értesítették a Bíróságot a Különmegállapodás hatályba lépéséről. A Különmegállapodást csak hónapokkal később tették közzé a Magyar Közlöny 1994 április 13-i számában 6. sorszám alatt.

A Gabcikovo-Nagymaros Project Ügyében meghozott Ítéletét 1997. szeptember 25-én hirdették ki a Hágai Békepalotában az Igazság Nagytermében.

Mindebből az következik, hogy a feleknek összesen öt alkalmuk nyílt valamely kérdéstről nyilatkozni: háromszor írásban és kétszer a szóbeli tárgyaláson. Az alapkeresetet követő mindegyik fordulóban korlátozódniuk kellett (volna) az ellenfélnek az előző fordulóban kifejtett álláspontján belül azokra a pontokra, amelyek tekintetében még vita állt fenn közöttük. Tekintettel arra, hogy a mondottak szerint a középponti kérdésekről (pl. a C Variáns jogellenessége vagy a körülmények változásának mértéke) így tízszer is szó eshetett, lehetetlen mindkét fél álláspontjának minden részletét, vagy akár csak a per négy éve alatt bekövetkezett alakulását is az alábbi tanulmány keretein belül visszaadni (nem is beszélve a vitának a pert megelőző, 1989-től 1993-ig tartó időszakáról). Ezért a vitás kérdésekben elfoglalt utolsó nézeteket fogom tükrözni, csak kivételes esetekben utalva korábbi pozíciókra.²

II Az első kérdés:

volt-e joga a Magyar Köztársaságnak 1989-ben felfüggeszteni, majd ezt követően felhagyni a Nagymarosi Tervvel, valamint a Bósi Terv azon részeivel kapcsolatos munkálatokkal, amelyek tekintetében a Szerződés a Magyar Köztársaságra ruházta a felelősséget?

A cím szó szerint idézi a Különmegállapodásban feltett kérdést. Az angol eredetiben „project” ként szereplő kifejezés itt „terv”-ként jelenik meg. A szövegben olykor „project”-et vagy „beruházás”-t fogok használni. Mindhárom kifejezés utal mind a tervekre, mind a ténylegesen elvégzett építési-szerelési munkálatokra, a beruházással kapcsolatos kutatásokra éppúgy mint a létrejött építményekre és berendezésekre.

A Bíróságnak feltett kérdés lényege a következő: nemzetközi jogilag megalapozott, védhető volt-e négy, egymást követő magyar lépés: a nagymarosi építkezések felfüggesztése 1989. május és október között, az építkezés „végleges” leállítás 1989 októberében, a Dunakiliti térségében tervezett mederáttöltés (Duna-elrekesztés) végre nem hajtása 1989 őszén, illetve,

² Az egyszerűség kedvéért a következő jelrendszert használom: MK= Memorial of the Republic of Hungary, vol. I MEK= Counter-Memorial of the Republic of Hungary, Vol. I, MV = Reply of the Republic of Hungary Vol. I, SK = Memorial of the Republic of Slovakia, vol. I SEK= Counter-Memorial of the Republic of Slovakia, Vol. I, SV = Reply of the Republic of Slovakia Vol. I. Mivel mindegyik perirat bekezdésenként számozott az utalás mind az angol eredetiben, mind a magyar fordításban egyértelmű.

További jelek: MPB = Oral Pleadings of the Republic of Hungary, SPB = Oral Pleadings of the Republic of Slovakia, Í = Judgment of the ICJ in the Case Concerning the Gabcikovo-Nagymaros Project

ehhez kapcsolódóan a bősi vízlépcső különböző munkaterületeiről való fokozatos levonulás, amely 1991 decemberében vezetett az addig elvégzett munkák formális átadásához a csehszlovák félnek.

A vita középpontjában két kérdés állt: szétválasztható-e a szerződés alapján végzett munkák felfüggesztése magának a szerződésnek a felfüggesztésétől, illetve hogy milyen jogi érvek igazolhatják a munkák (és a szerződés, ha ez attól elválaszthatatlan) felfüggesztését. – Ez utóbbi kérdéskörön belül a szükséghelyzet kapcsán éles szembenállás alakult ki a felek között abban a kérdésben, használhatóak-e a felelősségi jogban megengedett érvek egy szerződéses jogviszony felszámolása során, vagy a felelősségi jog csak a szerződésen kívüli viszonyokra vonatkozik?

A felfüggesztés és elhagyás mögött volt még egy - a nemzetközi jog elmélete szempontjából is érdekes – dilemma: kihathat-e a magyar-csehszlovák nemzetközi jogviszonyra a magyar Országgyűlésnek a magyar Kormányhoz intézett - a magyar jog szerint jogszabálynak sem minősülő - határozata?

Magyarország abból indult ki, hogy a munkák felfüggesztése és a szerződés felfüggesztése két különböző tett, s a szerződést Magyarország egy percre sem függesztette fel, hiszen mindvégig részt vett az 1977. évi szerződés által létrehozott szervezetben, nem vonta kétségbe a szerződés hatályosságát, pusztán annyit cselekedett, hogy a szerződés végrehajtását kormányzó Közös Egyezményes Terv és az építés menetét meghatározó 1977 évi Megállapodás ütemtervétől eltért. Álláspontja szerint az 1989 októberi döntésnek nagymaros elhagyásáról nem volt, nem is lehetett nemzetközi joghatása, hiszen az a határozat egyszerűen a kormánybeszámoló elfogadását mondta ki. Abból pedig világosan kiderült, hogy Nagymaros elhagyásáról Magyarország meg akart állapodni Csehszlovákiával. Ezért 1989 novemberében formális szerződésmódosító javaslatot tett, amelyet azonban a felek sohasem vitattak meg, Csehszlovákia nem felelt ellenajánlattal. A második kérdéskör tekintetében - számos példára hivatkozva - úgy vélte, hogy nincs akadálya felelősségi jogi kimentő okok alkalmazásának egy szerződéses kapcsolatban.

Szlovákia mindkét kérdést ellentétesen ítélte meg, tehát úgy vélte, hogy a munkák felfüggesztése egyben a szerződés felfüggesztését is jelenti, amit csak a szerződések jogát

szabályozó nemzetközi szokásjog (és az azt tükröző 1969. évi Bécsi Egyezmény³) alapján tehetett meg Magyarország, de nem támaszkodhatott a felelősségi jogba tartozó érvekre.

A legfőbb jogi érv a Nagymarosi Vízlépcső elhagyása mellett az, hogy annak megépítése ökológiai szükséghelyzetet teremtene. A szükséghelyzet a nemzetközi jogban olyan helyzetet jelöl, amelyben valamely szereplő nem teljesíti szerződési vagy szokásjogi kötelezettségét, de erre megfelelő mentsége van, így nem elmarasztalható, nem tartozik felelősséggel, csak helytállási kötelezettséggel: a szükséghelyzetben tanúsított magatartásával okozott károkért helyt kell állnia, azokat meg kell ugyan térítenie, de cselekedete nem jogsértő. Magyarország erre készen állt, bár végig hangsúlyozta, hogy megítélése szerint a megfelelő környezeti hatásvizsgálatok nélküli építés és üzembe helyezés a bösi vízlépcső tekintetében Csehszlovákiát is szükséghelyzetbe hozza, vagyis olyan állapotba, amikor az építkezés felfüggesztése vagy elhagyása

<p>„az egyetlen eszköz arra, hogy lényegbevágó érdekét súlyos és küszöbön álló veszélytől megóvjja; és a cselekedet nem csorbította komolyan annak az államnak a lényegbevágó érdekét, amellyel szemben a kötelezettség fennállt”.</p>
--

Mind Nagymarosnál, mind a Dunakiliti tározó feltöltésével a felső vízlépcsőnél hatalmas ivóvízkincsek, azaz a nemzet lényegbevágó érdekei kerültek (volna) veszélybe. Az ezek elszennyeződésével fenyegető lépések súlyos és küszöbönálló veszélyt jelentettek, hiszen a káros folyamatok beindulása után azok visszafordítása gyakorlatilag lehetetlen, ezért az építkezés felfüggesztése, a tározó feltöltésének elhalasztása az egyetlen eszköz az ivóvízkincs megóvására. Ugyanakkor e lépések nem csorbíthatták komolyan Csehszlovákia lényegbevágó érdekeit, hiszen éppúgy célozták a Csallóköz alatti vízkincs megóvását is, a nagymarosi építkezés felfüggesztése pedig nem okozott semmilyen kárt Csehszlovákiának, hiszen a legnagyobb veszély amivel fenyegetett az volt, hogy az onnan nyert energiát - ha arra szükség lett volna - máshonnan (például a Bősből a magyar félnek járó részesedésből) kellett volna pótolni.

³ Ld. magyarul az 1987. évi 12 tvr-ben.

Szlovákia elismerte a szükséghelyzet szabályainak létét, de két tényt vitatott: egyfelől, hogy az ivóvízkinccs fenyegetettsége, vagy a földrengés-veszélyeztetettség nem kellő kikutatottsága valóban súlyos veszélyt jelent, másfelől azt, hogy a szerződéses kapcsolatban a felelősségi szabály alkalmazható. Kétségbe vonta Magyarország jóhiszeműségét a környezeti érvek használata során, s különösen fájalta, hogy a felfüggesztő döntést bő két hónappal az építkezés felgyorsítását szentesítő kétoldalú jegyzőkönyv aláírása után hozta a magyar kormány. Álláspontja szerint az egyoldalú lépés helyett az 1977. évi szerződés 27. cikkében szereplő vitarendező mechanizmust kellett volna alkalmazni, azaz a kormány meghatalmazottak tárgyalásain megoldani az ellentéteket.

Mint látható, mind a tények, mind a jog meglehetősen bonyolult kapcsolatrendszerben állnak, hiszen a nagymarosi építkezés felfüggesztésének majd megszüntetésének mások voltak a közvetlen okai, mint Dunakilitinél a mederátöltés elhalasztásának, végül pedig a bősi építkezéstről való teljes levonulásnak 1991 végén. A sokat emlegetett 1989 februári gyorsító jegyzőkönyv példája jól mutatja az ügy összetettségét. Valójában Magyarország és Csehszlovákia 1986, az osztrák részvételről hozott döntés óta tárgyalt az DOKW bevonásának hatásáról az építkezés ütemére és 1988 januárjában a beruházásért felelős kormány meghatalmazottak már meg is állapodtak az új, gyorsított ütemtervről.⁴ Magyarország azzal érvelt, hogy az ezt megismétlő és nemzetközi egyezménybe foglaló 1989 februári jegyzőkönyv formális lépés volt, Szlovákia számtalanszor rámutatott a februári és a májusi időpontok közelségére és a magyar kormány lépéseinek ellentmondó hatásaira. Az 1990-1991-es lépések magyarázata is komplex: míg 1990-ben a magyar fél azt remélte, hogy a hatalomra került volt csehszlovák ellenzék következetesen fenntartja korábbi álláspontját és fiaskónak minősíti a beruházást, 1991-ben már a C variáns kirajzolódó árnyéka kényszerítette az olyan lépésektől tartózkodásra, amelyek megtétele az egyoldalú elterelést könnyítette volna.

A Bíróság elismerte a szükséghelyzet szabályának alkalmazhatóságát, az ivóvízhez és a környezethez fűződő érdekek lényegi mivoltát, valamint azt, hogy a „küszöbön álló” kifejezés nem feltétlenül az időbeni közelségre utal, hanem arra, hogy a baj bekövetkezte egyenesen adódik a szükséghelyzet körülményeiből.⁵ A magyar érvelést mégiscsak elutasította, egyfelől, mert szerinte csak kockázatot, de nem elkerülhetetlenül beálló kárt bizonyított Magyarország,

⁴ MK, 3.71

⁵ Í, 53-54 pont

ráadásul a fenyegető következményeket más eszközökkel (kavicspótlás a Dunába, parti szűrés helyett felszíni vízkivétel) is elháríthatta volna, mi több, maga is hozzájárult a szükséghelyzet kialakulásához.⁶

III A második kérdés:

volt-e joga a Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságnak arra, hogy 1991 novemberében megkezdje az "ideiglenes megoldás" megvalósítását, és hogy 1992 októberétől működésbe hozza ezt a rendszert?

A Különmegállapodás maga is alku eredménye volt, ezért beszél az ideiglenes megoldás, azaz a C Variáns 1991 novemberi megkezdéséről. A magyar fél kimutatta, hogy a Duna egyoldalú elterelésének gondolatával Csehszlovákia évtizedek óta foglalkozott, az 1980-as évek elején erre terveket készített, a C Variáns kidolgozásához pedig legkésőbb 1989 őszén hozzáfogott.⁷

Szlovákia ragaszkodott az általa hitelesnek tekintett időrendhez. Ebben az állt, hogy 1991 júniusa előtt csak alternatívákat mérlegeltek⁸, de a C Variánsról csupán 1991 július 25-én döntött a csehszlovák kormány.⁹ A C variáns lehorgonyozása az időben fontos: a per egyik központi kérdése volt, hogy miképpen állítandó fel az ok-okozati sorrend: Magyarország merev ragaszkodása a beruházás teljes elhagyásához váltotta-e ki az egyoldalú csehszlovák választ, vagy éppen fordítva, Magyarország azért kényszerült feladni a szerződés módosítását és a Bős hatásvizsgálata nyomán elfogadott új üzemelési rendjének elfogadását célzó erőfeszítéseit, mert világossá vált, hogy Csehszlovákia vagy az eredeti terv maradéktalan megvalósítását, vagy ha ebbe Magyarország nem nyugszik bele, akkor a C Variánst akarja.¹⁰

A per során Szlovákia sem tagadta, hogy az 1991 novemberi időpont a C Variáns életének nem a kezdete, hanem az építési engedély hatályba lépésének a pillanata. Éppen ezért a jogilag döntő kérdés az volt, a tervezés és az építési engedély kiadását megelőzően végzett munkálatok már a C variáns szerves és elválaszthatatlan részének minősülnek-e? Mint az ítéletből látszik a Bíróság is átérezte ennek a jelentőségét, s ezért választotta ketté a C Variáns

⁶ Í, Í, 55, 57. pont

⁷ MV, 2.15-2.27

⁸ SV, 9.12

⁹ SPB, 1997. március 26 (CR 97/10), 59.old

¹⁰ V.ö. SEK, 11.75 és MV, 2.18-19

történetét az 1992 októberét (az elterelést) megelőző és az azt követő szakaszra, szükségtelessé téve így az állásfoglalást a fenti kérdésben.¹¹

A C Variáns körüli nézetkülönbségek szerkezete különbözött az első kérdéshez kapcsolódó vitákétól. Míg a magyar felfüggesztés és a munkálatok elhagyása kapcsán az alkalmazandó jogszabály tartalmában egyetértettek a felek, csak abban nem, indokolták-e a tények a szabály alkalmazását, a C Variáns kapcsán ennél radikálisabb volt a szembenállás: Szlovákia olyan védekezést használt, amelyről Magyarország nem egyszerűen úgy vélte, hogy itt nem vethető be, hanem azt gondolta, nincs is olyan nemzetközi jogi szabály, amilyenre Szlovákia hivatkozik.

Mi volt a szlovák védekezés lényege? Szlovákia a szóbeli tárgyalásig két módon érvelt a C Variáns mellett. Egyfelől azt állította, hogy az „ideiglenes műszaki pótmegoldás” – ahogyan kezdetben nevezték - az 1977. évi szerződés megközelítő alkalmazása, másfelől azt, hogy a Duna elterelésére a kárenyhítés kötelezettsége miatt volt szükség.

A megközelítő alkalmazás „doktrínájának” alapját Szlovákia Lauterpacht bírónak a Nemzetközi Bíróság Namíbia ügyében 1956-ban adott tanácsadó véleményéhez fűzött különvéleménye egyik bekezdésében vélte felfedezni, s egy szerződési jog munka 29 évvel később ezt a kijelentést értelmező 6 oldalában.¹² A „megközelítő alkalmazás doktrínája” Szlovákia szerint felhatalmazza a szerződésben részes egyik felet, hogy a szerződés céljait a maga eszközeivel megvalósítsa, ha a szerződésben részes másik (többi) fél nem tesz eleget saját kötelezettségeinek¹³. Úgy vélte a Duna és ezzel a nemzetközi hajózóút egyoldalú elterelése, a bósi vízlépcső Szlovákia javára üzemeltetése megvalósítja a szerződés céljait, ezért megengedett, különösen azért, mert a C Variáns ideiglenes és visszafordítható, így ha Magyarország hajlandó az 1977. évi szerződésben foglalt kötelezettségeinek a teljesítésére, akkor a C Variáns feleslegessé válik.

¹¹ Az Ítélet 61. pontja felidéri, hogy Csehszlovákia már 1989 augusztusában egyoldalú lépéseket helyezett kilátásba, s azt is, hogy Magyarország már 1991. márciusában tiltakozott a C Variáns terveinek véglegesítése ellen.

¹² SK, 7.20-7.21

¹³ Figyelemreméltó, hogy itt Szlovákia a szerződéses jogviszonyban lehetségesnek lát egy olyan lépést, amelyet az 1969 évi Bécsi Egyezmény a szerződések jogáról nem ismer, ugyanakkor a felfüggesztést és megszüntetést igazoló lehetőségek kapcsán vehemensen tagadta, hogy a Bécsi Egyezményben nem szereplő szabály alkalmazható lenne.

Magyarország bizonyította, hogy a „megközelítő alkalmazás” szabályát a nemzetközi jog nem ismeri, de ha ismerné is, a C Variáns nem jelenthetne ilyen alkalmazást, hiszen nemhogy megvalósítaná az 1977. évi szerződést, hanem durván sérti annak szellemét, céljait és betűjét. Az idő előrehaladtával egyre több érveléssel tudta alátámasztani, hogy a C Variáns se nem ideiglenes se nem visszafordítható.

A Bíróság nem foglalt állást abban a kérdésben, létezik-e egyáltalán a „megközelítő alkalmazás” elve a nemzetközi jogban, mert

„ha létezne is ilyen elv, azt - definíció szerint - csak a kérdéses szerződés keretén belül alkalmazhatnák. A Bíróság nézete szerint az 1977-es Szerződés tekintetében a C Variáns nem teljesíti ezt a döntő feltételt.”
--

A kárenyhítés kötelezettségét állító szlovák érvelés szerint Szlovákia jogosult és köteles volt a magyar felfüggesztésből és elállásból származó károkat enyhíteni, aminek útja a birtokában maradt létesítmények befejezése és üzembe helyezése volt. Az állítólagos jogelv forrásaként egyrészt angol és amerikai nemzeti, magánjogi példákra támaszkodott, másrészt a Nemzetközi Jogi Bizottságnak a folyók nem hajózási célú használatára vonatkozó jogszabálytervezetére, amely szerint a kárt okozó köteles a másik károsult állam kárait enyhíteni. (Szlovákia úgy vélekedett, hogy a C Variáns enyhítette Magyarország kárait.)¹⁴

Magyarország tagadta, hogy a kárenyhítés elve a nemzetközi jog általános jogelveként létezne, s kifejtette, hogy a nemzeti jogokban sem arra használatos, amire Szlovákia alkalmazni szeretné. A kárenyhítés elve ugyanis egy elszámolási elv, amelynek értelmében a károsult nem követelhet kártérítést azért a kárért, amit ésszerű magatartásával megelőzhetett volna, de a másik fél kárt okozó magatartása nem hatalmazza fel arra, hogy a kárenyhítés örve alatt maga is jogsértő, vagy az eredeti szerződéstől eltérő lépéseket tegyen.

A magyar ellenérvek nyomatékosságát jelzi, hogy Szlovákia a szóbeli tárgyaláson már nem hozta fel a kárenyhítés kötelezettségét a C Variáns védelmére, hanem csak a megközelítő alkalmazásra és - félszívvvel - az ellenintézkedések jogára hivatkozott.

¹⁴ SV, 6.43

A Bíróság a kárenyhítés kapcsán teljes mértékben elfogadta a magyar érveket és két rövid pontban maradéktalanul elutasította a szlovák védekezést.¹⁵

A C Variáns jogszerűségének alátámasztására felmerült érvek közül a legkülönösebb sorsa a C Variánst mint megengedett ellenintézkedést (szankciót) igazolónak volt. Magyarország a Keresetében - nem tudva még mivel is fog érvelni Szlovákia - „megelőző csapást” mért a „C Variáns jogos ellenintézkedés” lehetséges érvre, kifejtve, hogy a C Variánst nem előzte meg magyar jogsértés, Csehszlovákia elmulasztotta a jóhiszemű tárgyalás és értesítés kötelezettségének teljesítését, s a C Variáns káros hatásai messze meghaladják az azt kiváltó magyar magatartással okozott nehézségeket, ezért mint nyilvánvalóan aránytalan válasz nem minősülhet a nemzetközi jog által megengedett ellenintézkedésnek.¹⁶

A szlovák periratok végig tagadták, hogy Szlovákia rászorulna a „jogos ellenintézkedés” mentőövére. Szlovákia kitartott álláspontja mellett, amely szerint a C Variáns önmagában is jogszerű nem pedig egy olyan jogellenes lépés, amit ellenintézkedésként az változtat mégiscsak megengedetté, hogy előzőleg Magyarország megsértette a szerződést. Még a szóbeli szakaszban is feltételes módban szólt a C variánsról.

„Ha a Bíróság ...a C Variánst Csehszlovákia első látásra jogsértő tetteinek tekintené, akkor Szlovákiának lenne alternatív érvelése. [17] Szlovákia azt terjesztené elő, hogy a C Variáns jogilag igazolható, mint >ellenintézkedés<”¹⁸ Ezután Sir Arthur Watts, Szlovákia ügyvédje kevesebb mint két percben kifejtette, hogy a C Variáns ellenintézkedésként is megengedett lenne, hiszen ideiglenessége bizonyítja, hogy célja Magyarország visszatérítése az 1977. évi szerződés teljesítéséhez, szükséges, mert ez volt az egyetlen rendelkezésre álló eszköz és nem aránytalan, mert nem is lehet az, hiszen nem áll másból, mint az 1977. évi szerződés részleges végrehajtásából.¹⁹

A Bíróság ítéletében Szlovákia segítségére sietett és érdemben megvizsgálta, használhatta volna-e Szlovákia azt az érvet, amely szerint az amúgy jogellenes C Variáns azért megengedett, mert arányos ellenintézkedés a megelőző magyar jogsértésre. A válasz egyértelműen tagadó. Csehszlovákia megfosztotta Magyarországot a Duna természeti erőforrásaiban való méltányos és ésszerű részesedéstől, beleértve a vízelterelés folytatódó

¹⁵ Í, 80-81. pont

¹⁶ MK, 7.88-7.118

¹⁷ T. i. a megközelítő alkalmazás mellett.

¹⁸ SPB, 1997. március 27 (CR 97/11), 17. old

¹⁹ SPB, 1997. március 27 (CR 97/11), 17-18. old

hatásait a szigetközi parti övezetek ökológiájára, s ezzel megsértette az arányosság követelményét.²⁰ A Bíróság hozzátette: Magyarország hozzájárulása az eredeti terv keretében egy adott vízmegosztáshoz nem hatalmazta fel Csehszlovákiát az egyoldalú elterelésre.²¹ Mindezek miatt a C Variáns nem jogszerű ellenintézkedés.

A C Variáns körüli érvelésnek volt egy másik ága: a magyar támadás és a szlovák védekezés. Magyarország értelemszerűen abból indult ki, hogy 1992. május 25. után az 1977. évi szerződés már nem volt hatályban, ezért a C Variáns tervezését, építését, a Duna elterelését, a csúni komplexum folytatódó kiépítését és a bösi erőmű üzemeltetését a két országot egyébként kötelező bilaterális és multilaterális szerződések, valamint az általános nemzetközi szokásjog fényében kell megítélni. A magyar fél abból indult ki, hogy Szlovákia ugyan nem jogutód az 1977. évi szerződésben, de azáltal, hogy elsajátította C Variánst, magára vette Csehszlovákia jogsértéseit is.

A felek által megkötött szerződések közül a következőket sérti a C Variáns:

- Magát az 1977. évi szerződést, hiszen a C Variáns már javában épült, amikor az 1977. évi szerződés még hatályban volt.
- A határt megállapító trianoni, párizsi szerződéseket, az azok értelmezésére és alkalmazására létrejött megállapodásokat, illetve a határt konkrétan megállapító 1956. évi október hó 13. napján Prágában aláírt szerződést.²²
- A Dunára és a többi határvízre vonatkozó, a határvizek vízgazdálkodási kérdéseinek szabályozásáról Budapesten 1976. évi május hó 31-én aláírt egyezményt.²³
- Az 1992 október 28-án létrejött és a teljes vízhozamot a főmederbe visszaengedni rendelő londoni megállapodást.
- A dunai hajózást szabályozó 1948. évi Belgrádi Egyezményt.²⁴
- A dunai halászatot szabályozó 1958. évi Bukaresti Egyezményt²⁵

A C Variáns nem csak a felek között hatályos megállapodásokat sért, hanem olyan nemzetközi egyezményeket is, amelyek formálisan nincsenek ugyan hatályban kettejük viszonylatában (mert egyikük nem vált részessé benne, vagy mert a nemzetközi hatályba lépés

²⁰ Í, 85. pont

²¹ Í, 86. pont

²² 1958. évi 15. tvr

²³ 55/1978 (XII. 10) MT. sz. rendelet

²⁴ 1949. évi XIII. tv

²⁵ 1962. évi 9. tvr.

még nem következett be), de kifejezik a felek szándékait (mert tárgyalták és aláírták azokat) vagy az általános nemzetközi szokásjogot s ezért azok ellenében cselekedni vagy a jóhiszeműség parancsát sérti vagy a szerződésekben kodifikált szokásjogot. Mindezekon túl vannak a nemzetközi szokásjognak, különösen a környezetvédelmi jognak általános szabályai és elvei, amelyeket minden állam köteles betartani, bármilyen - hatályos vagy nem hatályos - szerződéstől függetlenül.

Magyarország ezek körében a leggyakrabban a következőkre hivatkozott:

- Az 1992. évi riói Egyezmény a biológiai sokféleség védelméről.²⁶ (Mindkét állam részes).
- Az 1991 évi espoo-i Egyezmény az országhatárokon áttérjedő környezeti hatások vizsgálatáról. (Mindkét állam aláírta.)
- Az 1992. évi helsinki Egyezmény az országhatárokat átlépő vízfolyások és nemzetközi tavak védelméről.
- az 1994 évi szófiai Egyezmény az együttműködésről a Duna védelmére és fenntartható használatára.
- Az ENSZ-1997. évi Egyezménye a nemzetközi vízfolyások nem hajózási célú használatáról.

Az ezekben a szerződésekben és a jogestekben is tükröződő szokásjogi szabályok, elvek közül Magyarország szerint a C variáns a következőket sértette:

A kizárólagos területi főhatalom témakörén belül a beavatkozás tilalmát, a természeti erőforrások feletti kizárólagos szuverenitást és a határon áttérjedő károkozás tilalmát. Az osztott erőforrások használatára és a környezetvédelemre vonatkozó szokásjogi szabályok közül a C Variáns építése és üzemeltetése ellentétes az előzetes értesítés és a tervezett beruházásról való tárgyalás kötelezettségével, a környezeti hatásvizsgálat elvégzésének parancsával, a megelőzés és az elővigyázatosság elvével és a természeti erőforrásokban való méltányos és ésszerű részesedéshez való joggal.

Szlovákia védekezésében arra támaszkodott, hogy az 1977. évi szerződés hatályban van, és mint különös szerződés (*lex specialis*) megelőzi a többi kétoldalú egyezményt, akármit mondanak is azok a vízmegosztásról, a határról, vagy az értesítési kötelezettségről. Tagadta, hogy a C Variáns a jelenben vagy a jövőben környezeti károkat okoz, ezért nem vélte

²⁶ 1995. évi VXXXI. tv

alkalmazhatónak a kármegelőzésre vonatkozó általános környezetvédelmi elveket és szabályokat.²⁷

A Bíróság nem elemezte ezt a vitát, mert a C Variáns védelmére előadott szlovák érvek elutasításával már megválaszoltnak tekintette a Különmegállapodásban feltett kérdést, hiszen kimondta a C Variáns jogellenességét. Ugyanakkor érdemes rámutatni arra, hogy megerősítette az osztott erőforrás használatában és előnyeiben való méltányos és ésszerű részesedre vonatkozó magyar követelést, amikor kijelentette, hogy az együttműködésben való

„nem jelentheti azt, hogy Magyarország elvesztette egy nemzetközi vízfolyás erőforrásainak méltányos és ésszerű megosztásához való alapvető jogát.”

részvétel elutasítása - még ha jogsértő is - Magyarország részéről

IV A harmadik kérdés:

melyek a Magyar Köztársaságnak a Szerződés megszüntetéséről szóló, 1992. május 19-i jegyzéke jogkövetkezményei?

A magyar periratok híven követték az 1992. májusi megszüntető nyilatkozat jogi felépítését, így öt okot neveztek meg, amelyek egyenként is a szerződés megszűnésére vezettek, de ha önmagukban nem is voltak olyan erősek, hogy a szerződés lezárulását eredményezzék, összeadódva - Magyarország szerint - elérték azt. Ezek:

- A szükséghelyzet,
- A teljesülés lehetetlenülése,
- A körülmények alapvető megváltozása,
- Csehszlovákia lényeges szerződésszegései,
- A nemzetközi jog később kialakult, az 1977. évi szerződéssel összeegyeztethetetlen szabályai.

A szükséghelyzet

²⁷ Ld. összefoglalóan a szlovák álláspontra: SEK, 11.19 - 11.53 és SPB, 1997. március 27 (CR 97/11), 19 - 24. old

Míg az első kérdésnél a sükséghelyzet megléte vagy hiánya az építkezés felfüggesztésének és később elhagyásának jogosságát volt hivatott igazolni, de nem érintette az alapjául szolgáló államközi egyezmény formális létét, 1992-re a sükséghelyzet érve már arra szolgált, hogy a szerződés megszűnését igazolja. Két alapvető változás következett be 1989 és 1992 között: az egyik abban állt, hogy a folyamatos tudományos vizsgálódások megerősítették az 1989-ben sokszor csak feltételezés és analógia formájában létező vélekedéseket a beruházás kártékonyágáról. A másik a C Variáns időközben elkezdődött építése volt.

Ennek megfelelően Magyarország 1992-ben úgy látta, hogy a Duna elterelésében megmutatkozó közvetlen veszély elhárításának nincs más módja mint az erre valós vagy - a C Variáns esetében - vélt alapot adó 1977. évi szerződés megszűnése. Az 1989 és 1992 között végzett kutatások megerősítették a felszíni vizek és a rétegvizek elszennyeződésének veszélyét, megerősítették azt a várakozást, hogy a Szigetköz megfosztása az áradásokat is magába foglaló vízjárástól messzeható, visszafordíthatatlan természeti károkat okoz, az Európában egyedülálló szárazföldi deltát, s annak különös mozaikos élővilágát teljesen vagy részben tönkreteszi, értéktelenebb növény- és állattársulásokkal váltja fel.

Szlovákia két úton támadta a sükséghelyzet érvet: egyfelől tagadta a jelzett környezeti veszélyeket, akár Budapest ivóvízellátásáról, akár a Szigetköz és a Csallóköz élővilágáról és ivóvíztartálékairól volt szó, másfelől tisztán jogi alapon vitatta, hogy a sükséghelyzet szerződést megszüntető érv. Szerinte, a sükséghelyzet csak valamely kötelezettség teljesítése alól ment fel, mindaddig, amíg a sükséghelyzet fennáll, de nem vezethet a szerződés jogi megszűnésére, mert annak lehetséges formáit az 1969. évi Bécsi Egyezmény kimerítően felsorolja, s köztük a sükséghelyzet nem szerepel.

„Magyarország érvei valójában gazdaságiak és politikaiak voltak, a sükséghelyzet kényelmes jogi nyelvezetbe öltöztetve.”
--

Valamennyi periraton végigvonult az a feltételezés, hogy a környezeti érvelés csak ürügy:

A Bíróság a megszüntetés érvei között nem mérlegelte érdemben a szükséghelyzet fennálltát vagy hiányát, mert elfogadta Szlovákia jogi álláspontját arról, hogy a szükséghelyzet csak ideiglenes kimentő ok lehet, de nem eredményezheti egy szerződés megszűnését.²⁸

A teljesülés lehetetlenülése,

Az 1969. évi Bécsi Egyezmény a szerződések jogáról kimondja, hogy megszűnik egy szerződés ha teljesítése „a szerződés végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges tárgy tartós eltűnése vagy megsemmisülése” folytán lehetlenné vált. Magyarország kifejtette, hogy a gazdaságilag hasznos és egyben környezeti szempontból elfogadható, egységes egésznek alkotó vízlépcsőrendszer - a szerződés tárgya - 1992-re végleg eltűnt: odaveszett az az illúzió, hogy a Bős-Nagymarosi Vízlépcsőrendszer a környezet súlyos sérelme nélkül termelhet csúcsergiát és valósíthatja meg a hajózással és az árvízvédelemmel kapcsolatos célokat, ráadásul Nagymaros meg nem épülte és a C Variáns majdnem befejezett volta arra vallott, hogy az eredeti terv – azaz a szerződés végrehajtásához elengedhetetlen tárgy - tartósan eltűnt. A jogi érv lényege abban állt, hogy az eredeti szövegben szereplő „object indispensable for the execution of the treaty”, azaz a szerződés végrehajtásához elengedhetetlenül szükséges tárgy lehet egy jogi rendszer is, nem kell fizikai testnek lennie.

Szlovákia ragaszkodott ahhoz, hogy az eltűnés vagy megsemmisülés csak fizikai tárgyra vonatkozhat, s Magyarországnak az egyszerre gazdaságos és környezetbarát vízlépcsőrendszer lehetlenségét állítva vagy tévedésre vagy erőhatalomra vagy a körülmények alapvető megváltozására kellett volna hivatkoznia.

A Bíróság nem döntötte el, melyik félnek van igaza, hanem úgy vélte a gazdasági és a környezeti követelményeknek egyszerre megfelelő szerződéses rezsim az 1977. évi szerződés megfelelő korrekciójával elérhető.²⁹ Utalt továbbá arra, hogy a lehetlennésre nem hivatkozhat az, aki a lehetlennülést jogsértő magatartásával maga okozta, márpedig a Bíróság szerint az 1977-es szerződés eredeti feltételek szerinti teljesítése többek között azért vált lehetlenné, mert Magyarország nem építette fel a ráeső részt.³⁰

²⁸ Í, 101. pont.

²⁹ Í, 103. pont.

³⁰ Í, 103. pont.

A körülmények alapvető megváltozása

A felek is, a Bíróság is, a szerződészegés mellett ezzel az érveléssel foglalkozott a legtöbbet. A szokásjogot kodifikáló 1969. évi Bécsi Egyezmény 62. cikke szerint a körülmények alapvető megváltozása akkor vezet a szerződés megszűnésére ha a szerződés megkötésekor előre nem látott változás alapvető körülményt érint, mégpedig olyant, amelynek fennállta szerződés megkötésének lényeges alapja volt, továbbá teljesül az a feltétel is, hogy a változást követően gyökeresen átalakul a még teljesítendő kötelezettség mértéke. Nem lehet a körülmények alapvető megváltozására hivatkozni akkor, ha a megszüntetni kívánt szerződés határt állapít meg, vagy a körülmények megváltozása az arra hivatkozni kívánó fél kötelezettségzegésének az eredménye.³¹

Magyarország 1992 májusában és azt követően is egy sor olyan változásra hivatkozott, amelyek sem 1977-ben sem az építés során nem voltak előre láthatóak, hanem 1989 tavasza és 1992 tavasza között következtek be, alapjaiban rendítve meg az 1977. évi szerződést és gyökeresen változtatva meg a további esetleges teljesítéssel járó terheket. Ilyen, előre nem látott és nem is Magyarország által okozott változások voltak a következők:

- Az 1977. évi szerződés preambulumban említett szocialista integráció eltűnt, azaz a KGST (és a Varsói Szerződés) 1991. évi feloszlata.

- A tervgazdaság helyét a piacgazdaság vette át, amelyben mind az energiaigények, mind a környezetvédelmi elvárások mind a beruházásra terhelhető és terhelendő költségek lényegesen különböztek a tervutasításos mechanizmus követelményeitől és árrendszerétől.

- Az egységes és oszthatatlan rendszer eltűnt azzal, hogy a nagymarosi vízlépcső túl veszélyesnek bizonyult, illetve a C Variáns építése megkezdődött.

- A beruházásról kiderült, hogy a környezet védelme és a régió fejlesztése helyett annak pusztítását hozná magával.

- Az 1989-ig követett szerződés-értelmezést, amely szerint mindkét fél rugalmasan kezelte a határidőket és a Közös Egyezményes Terv részletező feltételeit, Csehszlovákia teljes hajlíthatatlansága váltotta fel.

Ezek a változások összeadódtak, s nem az vizsgálendő, egymagukban a szerződés megszűnésére vezettek-e, hanem az, összehatásuk elegendő változást okozott-e ahhoz, s átrendezte-e a szerződésből fakadó terheket oly mértékben, hogy az eredeti szerződés teljesítése már ne legyen elvárható.

³¹ A szerződés szó szerinti szövegét ld. az Ítélet 95. pontjában

Szlovákia nem vitatta hogy a körülmények alapvető megváltozására mint szerződés-megszüntetésnek indokára támaszkodni lehet. Elfogadta a szabály fent leírt tartalmát, de tagadta, hogy a bekövetkezett változások a szabály alkalmazását lehetővé tették.

Természetesen nem azt vonta kétségbe, hogy a szocializmus eltűnte jelentős változás, hanem azt, hogy a KGST és a valós pénzt nélküli tevénytársítási rendszer az 1977. évi szerződés lényeges alapját képezte. Azt sugallta, egy ilyen erőművi, hajóútszabályozási beruházás politika- és gazdasági rendszer-semleges. A szovjet közreműködést sem vitatta, de tagadta annak kulcsszerepét.

„Akárhogyan van is, az 1977-es szerződés nyilvánvalóan nem a marxista politikáról vagy a marxista közgazdaságtanról szól” - vélekedett.

Az egységes és oszthatatlan rendszer felbomlása Magyarországnak tudható be, így nem hivatkozási alap, a környezetre gyakorolt káros hatást eleve bekalkulálták, s egyébként is mérsékelhető, a tárgyalások során pedig nem Csehszlovákia, hanem éppen Magyarország vett fel hajlíthatatlan pozíciót - érvelt Szlovákia.³² A körülmények alapvető megváltozása kapcsán is érzékeltette, hogy Magyarország valójában el akarja rejteni a nagymarosi építkezés felfüggesztéséhez, majd az egész beruházás leállításához vezető valódi indokait. Ezek gazdaságiak: Magyarország nem akarta a szükséges szennyvíztisztítókat megépíteni, illetve nukleáris energiatermelő programokhoz (Paks) is hozzáfogott, ezért nem volt érdekelt a vízerőmű-rendszer befejezésében.³³

A körülmények alapvető megváltozásáról folytatott vitában tükröződött a felek lényegi különbsége a beruházás gyökereinek, okainak megítélésében. A Magyar Kereset 17 oldalt szánt az 1977 előtti történet felidézésének, részletesen bemutatva az érdemi KGST és szovjet részvételt a változatok rangsorolásában, a műszaki megoldások kidolgozásában.³⁴ A vele egyidőben készülő Szlovák Keresetben nincs a döntéshozatalt elemző történeti rész, a beruházás tervezését feldolgozó fejezet főszövegében nem szerepelnek a következő szavak: „szocialista”, „szovjet”, „KGST”.³⁵

³² Ld. SEK, 10.61 – 10.82, SV, 5.25 – 5.33, SPB, 1997. március 26 (CR 97/10), fordítás, 21 – 26. old.

³³ SPB, 1997. március 26 (CR 97/10), fordítás, 25 – 26. old.

³⁴ MK, 3.02 – 3.40

³⁵ Kivétel a SK 2.65 pontja, amely egy szovjet szeizmológiai szabványt említ és 2.83 pontja, amelyben egy 1990. évi kereskedelmi kamarai nyilatkozat a KGST és EK országok együttműködéséről szól.

A Bíróság a politikai és gazdasági változásokról kimondta, hogy a KGST, a korabeli politikai viszonyok és a szerződő országok 1977-ben működött gazdasági rendszere nem kapcsolódtak olyan szorosan a szerződés tárgyához és céljához, hogy a felek megegyezésének lényegi alapját alkották volna. A környezeti jogban és követelményekben bekövetkezett változásokat részben előreláthatónak, részben az 1977. évi szerződésbe a környezetvédelmi rendelkezések útján beépíthetőnek nyilvánította, az egységes vízlépcső- rendszer eltüntetéséről, illetve a felek 1989 és 1992 között bekövetkezett hajlíthatatlanságáról pedig hallgatott.³⁶

Csehszlovákia lényeges szerződésszegései

Az 1969. évi Bécsi Egyezmény a szerződések jogáról felhatalmazza a szerződésben részes felet a szerződés megszüntetésére, akkor, ha a másik fél lényeges szerződésszegést követ el, azaz megsérti a szerződés tárgyának és céljának megvalósításához nélkülözhetetlen rendelkezéseket.

Magyarország szerint Csehszlovákia kétféle módon is elkövette a tiltott tettet. Egyrészt megsértette az erőműrendszer megvalósításához nélkülözhetetlen környezet- és természetvédelmi normákat, tehát az 1977. évi szerződés 15, 19. és 20 cikkét, másfelől a C Variáns tervezésével, építésével és üzemelésével alapjaiban szegült szembe a szerződéssel. Az első típusú jogsértésen belül Magyarország a per előrehaladtával egyre erőteljesebben mutatott rá a szakszerű átfogó környezeti hatásvizsgálat hiányára, ami nélkül a vízvédelmi, természetvédelmi és a halállományt védő említett szerződési cikkek nem valósulhattak meg, különös tekintettel arra, hogy megvalósításukról a Közös Egyezményes Terv útján kellett volna rendelkezni, de ez – Magyarországnak a mű közös hatásvizsgálatát célzó ismételt javaslati ellenére - elmaradt.

Szlovákia tagadta, hogy Csehszlovákia megsértette az 1977. évi szerződés tárgyának és céljának megvalósításához nélkülözhetetlen rendelkezéseket. Egyfelől azt állította, hogy a vízlépcsőrendszer hatásait az előkészítés során kellően megvizsgálták, azokba a felek belenyugodtak, másfelől tagadta, hogy az időközben kialakult szigorúbb környezeti és természetvédelmi követelmények elsőbbséget élveznek a szerződéssel szemben. Ami nem szerepelt a Közös Egyezményes Tervben, azt nem kellett elvégezni - vélte.³⁷

³⁶ Í, 104. pont

³⁷ SPB, 1997. március 26 (CR 97/10), fordítás, 17 – 19. old

A C Variáns jogsértő mivoltának tagadása érvelésének középponti elem volt: ha valami megközelítő alkalmazás, akkor nem lehet jogsértés egyben.

A Bíróság a környezet- és természetvédelmi rendelkezések kapcsán úgy vélte, nem bizonyított, hogy Csehszlovákia következetesen elzárkózott a környezetvédelmi intézkedésekről folytatandó, javasolt tárgyalások elől s a Közös Egyezményes Terv folyamatos felülvizsgálatának elmaradását sem lehet csak az egyik félnek tulajdonítani.³⁸ Különösen érdekes a Bíróság okfejtése a C Variáns, mint lényeges szerződés-szegés kapcsán. A Bíróság - mint fentebb láttuk - egyértelműen kimondta, hogy a C Variáns üzemeltetése összeegyeztethetetlen az 1977. évi szerződéssel és így tilos. Miért nem eredményezte akkor a C Variáns lényeges 1977. évi szerződést sértő mivoltát kifogásoló magyar nyilatkozat a szerződés megszűnését? Mert a Bíróság tagjainak hatvan százaléka úgy gondolta, hogy a C Variáns építése és üzembe helyezése kettéválasztható, s maga az építés, mint előkészület nem ütközött az 1977. évi szerződésbe ezért a megszüntetés májusban „időelőtti” volt.³⁹ Ezen a ponton értelemszerűen adódik a kérdés, ha időelőtti volt is májusban, mi akadályozhatta volna meg Magyarországot abban, hogy az elterelés után hivatkozzon a C Variánsra mint megszüntető okra? A Bíróság többsége erre úgy válaszolt, hogy Magyarország korábbi jogsértésének eredménye a C variáns üzembe helyezése, s ezért Magyarország saját magatartásával „lerontotta” a szerződés megszüntetéséhez fűződő jogát.⁴⁰

Előre látható, hogy az ítéletnek ezek a pontjai sok kommentárt fognak életre hívni, amelyek részben azt fogják firtatni, valóban oka volt-e Magyarország építkezést felfüggesztő majd elhagyó magatartása a C Variánsnak, másfelől azt, valóban elvesztette-e Magyarország a jogát arra, hogy a másik fél jogsértéséből adódó következtetést levonja, ha maga előtte ugyancsak jogsértést követett el. A Bíróság elnöke, Schwebel bíró (több bírótársával együtt) úgy gondolta, a Bíróság tévedett, amikor ezt mondta ki ítéletében.⁴¹

A nemzetközi jog később kialakult, az 1977. évi szerződéssel összeegyeztethetetlen szabályai.

Magyarország abból indult ki, hogy a nemzetközi jog forrásai között nincs hierarchia, ezért ha 1977 után olyan szerződési vagy szokásjogi szabályok alakultak ki, amelyeket nem lehet az

³⁸ Í, 107. pont

³⁹ Í, 108. pont

⁴⁰ Í, 110. pont.

⁴¹ Ld. Schwebel bírónak az Ítélethez fűzött nyilatkozatát.

1977. évi szerződéssel egyidőben alkalmazni, mert a kötelezettségek kizárják egymást, akkor a későbbi szabálynak kell elsőbbséget biztosítani, ha az új kötelezettséget nem sikerül a korábbi szerződésbe beépíteni, vagy a szerződést azzal - módosítás útján - összhangba hozni. A környezet- és természetvédelmi jog 1977 utáni fejlődése számos olyan követelményt alakított ki, amelyek Magyarországot és Csehszlovákiát, majd Szlovákiát vagy szokásjogi alapon vagy mivel az új egyezmény részesei lettek, mint például a biológiai sokféleség védelme esetén, kötelezik, és az 1977. évi szerződésben és a Közös Egyezményes Tervben meghatározott vízlépcsőrendszerrel összeegyeztethetetlenek. Ebből adódóan az 1977. évi szerződés megszűnik, mert helyére a vizes területeket, a vadon élő állat- és növényfajokat, a felszíni és felszín alatti vízkincset, a Duna vízminőségét és a biológiai sokféleséget védő egyezményi és szokásjogi szabályok léptek, amelyek együtt az érintett terület páratlan környezeti értékeinek és erőforrásainak a megóvását követelik meg.

Szlovákia egyrészt azzal érvelt, hogy a beruházás nem sérti ezeket az értékeket, másrészt azzal, hogy az 1977. évi szerződés speciális a nemzetközi szokásjoghoz, vagy az általánosabb környezetvédelmi és természetvédelmi egyezményekhez képest, ezért elsőbbséget élvez.⁴²

A Bíróság különösen fontos megállapításokat tett ítéletének idevonatkozó részében. Teljes mértékben elismerte a környezetvédelem fontosságát és annak szükségességét, hogy az újonnan kialakult normákat a felek betartsák. Úgy vélte, ez elérhető az 1977. évi szerződés megszüntetése nélkül is, mivel annak 15, 19 és 20 cikkei

„megkövetelik a felektől, hogy a Duna vízminőségromlásának megakadályozását és a természet védelmét előíró kötelezettségeik végrehajtása során vegyék figyelembe az új környezetvédelmi normákat amikor megegyeznek a Közös Egyezményes Tervben előírányzott eszközökről.”
--

Ennek végrehajtásáért közösen felelnek, tette hozzá, majd idézte a nukleáris fegyverek ügyében 1996-ban adott tanácsadó véleményének 29. pontját:

⁴² SV, 3.56

„a környezet nem absztrakció, hanem az élő tér, az élet minősége és az emberi lények, beleértve a még meg nem született nemzedékeket, egészsége.”

V. Az 1977. évi szerződés megszűnésének a magyar megszüntető nyilatkozattól független okai: kölcsönös elutasítás, államutódlás,

A per során Magyarország két olyan érveléssel is alátámasztotta a szerződés hatályban nem létét, amelyekre 1992 májusában még nem hivatkozhatott. Egyfelől azt állította, hogy a felek magatartásukkal kölcsönösen elutasították a szerződést, másfelől arra, hogy Szlovákia nem vált Csehszlovákia jogutódjává abban.

Az 1977. évi szerződés elutasítása

A C Variáns üzembe helyezésével Csehszlovákia nem egyszerűen megsértette a szerződést, hanem elutasította azt, amit csak megerősített Szlovákia folyamatos építő tevékenysége Csúnnál. A C Variáns II üteme a laikusok számára is világossá tette, hogy az se nem ideiglenes se nem visszafordítható, ezért az 1977. évi szerződés elvetésével egyenlő. Szlovákia azzal vádolta Magyarországot, hogy az építkezés felfüggesztése majd abbahagyása a szerződés nem teljesítése, ami egyenértékű a szerződés elutasításával. Magyarország 1992 májusában kiadott egy nyilatkozatot, amely szerint a szerződést megszüntetnek tekinti. Ha mindkét fél a magatartásával felszámolt egy szerződést, akkor az nem lehet életben – érvelt Magyarország.⁴³

Szlovákia tagadta, hogy akár Magyarország, akár Csehszlovákia tettei a szerződés elenyészésére vezettek.

A Bíróság úgy foglalt állást, hogy mindkét fél megszegte ugyan a szerződést, de ez a magatartás csak akkor vezetett volna a szerződés megszűnésére, ha ebben egyetértettek volna. Úgy látta, hogy ha a felek magatartásából ennek hiányában is a szerződés megszűnésére

⁴³ MPB, 1997. március 7 (CR 97/6), 27 – 37. old.

következtetne, akkor a pacta sunt servanda elv egységére nyugtalanító kihatású precedenst teremtene.⁴⁴

Az államutódlás

Magyarország ragaszkodott ahhoz, hogy 1993. január elsején az újonnan létrejött Szlovákia csak a projecthez kapcsolódó jogok és kötelezettségek tekintetében lépett Csehszlovákia helyére, azaz utód lett a felépített létesítmények tulajdonjogát, a beruházáshoz kapcsolódó elszámolásokat illetően, de nem követelhetette magának az 1977. évi szerződésnek a további teljesítését, az abban létrehozott szervek működését, vagy például a nemzeti pénznemek transzferábilis rubelben történő átszámítását. Kifejtette, hogy az általános utódlás szabályait kimondó 1978. évi Bécsi egyezmény a szerződésekben való államutódlásról⁴⁵ nem minősült a szokásjog kodifikációjának, csak 1996 novemberében lépett hatályba, amikor a 15. állam is rászánta magát a megerősítésére és semmiképpen sem tükrözi a kelet- és közép-európai államfelbomlások mentén kialakult gyakorlatot.⁴⁶

Szlovákia egyrészt az utódlás általános szabálya mellett érvelt, másrészt, kiegészítő érvként azt hozta fel, hogy az 1977. évi szerződés határ-szerződés, illetve területhez kötődő szerződés, amelyeknek a fennállta akkor sem kérdőjelezhető meg, ha egyébként nincs általános utódlás. Magyarország mindkét tételt vitatta, rámutatva, hogy az 1977. évi szerződés kifejezetten egy megkötendő szerződésre bízta a határ módosítását a tározó területén belül, a területi szerződésekre vonatkozó szabály pedig (akárcsak a határoknál) éppen nem magukat a szerződéseket, hanem az azokból fakadó jogokat és kötelezettségeket teszi „öröklődővé”, függetlenül attól, maga a szerződés fennmarad-e vagy sem. Az pedig egyértelmű, hogy az 1977. évi szerződés nem teremtett a felek aktuális akaratától független (ún. dologi) jogot a Duna erőforrásainak egyoldalú szlovák használatára.

A Bíróság elkerülte az állásfoglalást abban a kérdésben, valóban a folyamatosság elve-e a főszabály a szerződésekben való államutódlásban, mert kielégítőnek látta, ha a az 1977. évi szerződés speciális jellegéből levezeti Szlovákia utódlását. Elismerte ugyan, hogy az 1978. évi Bécsi Egyezmény nem a szerződésekről, hanem az azokból fakadó kötelezettségekről és

⁴⁴ Í, 114. pont

⁴⁵ Magyarul: Magyarul: Nemzetközi jogi szerződések és dokumentumok, (szerk. Nagy Boldizsár) Tankönyvkiadó, Bp., 1991, 98. o.

⁴⁶ MV, 3.152 –3.157 és MPB, 1997. március 7 (CR 97/6), 37 – 43. old

jogokról rendelkezik a határt és a területi rezsimeket érintő utódlás kapcsán, ami inkább látszik támogatni Magyarországot álláspontját mint Szlovákiáét, de úgy vélte, az egyezmény megalkotói mégiscsak a határt vagy a területi rezsimeket kialakító szerződésekre is gondoltak, ha azok időközben nem szűntek meg. Mivel az 1977. évi szerződés olyan területre kapcsolódó szerződés amely államok csoportja vagy minden állam előnyére állapít meg jogokat és kötelezettségeket például a nemzetközi hajózás üzemvízcsatornába terelésével, Szlovákia utódállamnak minősül.⁴⁷

VI. A felek perbeli kérelmei

A Különmegállapodás 2. cikkének 2. bekezdésében a felek felkérték a Bíróságot hogy állapítsa meg azokat a jogkövetkezményeket, ideértve a Felek jogait és kötelezettségeit, amelyek az e Cikk (1) bekezdésében foglalt kérdésekről hozott ítéletéből következnek. Ugyanakkor az 1993 áprilisi megállapodás korlátokat is szabott a Bíróságnak, amikor az ítélet végrehajtásának módjaitól való döntést az aláírók az 5. cikkben önmaguknak tartották fenn azzal, hogy ha nem sikerül megegyezniük akkor minimum hat hónap elmúltával bármelyikük jogosult (de nem köteles) az ügyet kiegészítő ítélet elnyerése végett a Bírósághoz visszavinni.

A kereseti kérelmek eszerint alakultak. Magyarország mindhárom periratában és a szóbeli tárgyalás végén is azt kérte, hogy a Bíróság állapítsa meg magatartásának jogszerűségét a Különmegállapodás első három kérdésében, illetve ezen túlmenően mondja ki, hogy

- * Szlovákia felelősséggel tartozik Magyarországnak a C Variáns továbbműködtetése miatt;
- * Szlovákia felel a C Variáns működtetésével Magyarországnak okozott károkért;
- * Szlovákiának kártérítést kell fizetnie, amiről a felek az ítéletet követő hat hónapon belül állapodnak meg. Ha nem sikerül megállapodniuk, bármelyikük újra a Bírósághoz fordulhat, s a másik köteles az összeg meghatározását célzó eljárásban részt venni
- * Szlovákia köteles

- visszajuttatni a Duna vizét a fő hajózó mederbe amely a kettejük közötti nemzetközi határon húzódik,
- helyreállítani a Dunát abba az állapotba, amilyenben az elterelés előtt volt,
- garanciát adni a Magyarország és polgárai által szenvedett károk megismétlődése ellen.

⁴⁷ Í, 123 –124. pont

Mint látható, a magyar kereseti kérelem nem érintette a meglévő építmények sorsát, különösen távol állt attól, hogy bárminek a lebontását követelje. A Duna egyoldalú elterelése ellen egyrészt a teljes vízhozam visszajuttatásával, a nemzetközi hajózóút visszaterelésével, másrészt a jogsértés megismétlődése elleni bírósági garanciákkal kívánt védekezni.

Szlovákia némileg megváltoztatta kereseti kérelmeit az írásbeli és a szóbeli eljárás között.⁴⁸Új elemként arra kérte a Bíróságot, hogy adasson Magyarországgal garanciákat az 1977. évi szerződés teljesítésének és a rendszer folyamatos működésének az akadályozása ellen, másfelől már nem egyszerűen a szerződéshez való visszatérést követelte, hanem vagy az eredeti szerződéshez vagy annak a felek akaratából módosított változatához kívánt visszajutni. A két változtatás a kereseti kérelemben azt célozta, hogy utat nyisson a C Variáns fennmaradásának. Üzemeltetése garancia a további magyar jogsértések ellen. Mivel az eredeti szerződésben nem szerepelt, fennmaradását csak úgy kívánhatta Szlovákia, hogy a C Variánst legitimizáló módosítás lehetőségét is a kérelmébe foglalta.

A szóbeli eljárás végén benyújtott kérelem azt célozta, hogy a Bíróság állapítsa meg Szlovákia magatartásának jogszerűségét a Különmegállapodás első három kérdésében, illetve ezen túlmenően mondja ki, hogy:

- * Magyarország garanciákat nyújt a szerződés alkalmazásának és a rendszer működtetésének akadályozása ellen,
- * Magyarország kártérítést fizet e szerződés megszegésével okozott károkért, beleértve az elmaradt hasznot és a megfelelő kamatokat,
- * A felek kötelesek tárgyalásokat kezdeni az új ütemtervről és a kártérítés mértékéről.

VII. Az ítélet rendelkező része

A Bíróság egyik fél kereseti kérelmének sem adott helyt.

Az első és a harmadik kérdésben Magyarországot, a másodikban Szlovákiát marasztalta el.⁴⁹ Ezek a válaszok azonban nem egyebek, mint a múltban tanúsított magatartásról formált bírósági nyilatkozatok, deklarációk arról, vajon ami 1989-1992 között történt, összhangban állt-e (akkor) a joggal. Ezekből a nyilatkozatokból nem levezethető, hogy minek kell történnie

⁴⁸ Í, 13 –14. pont.

⁴⁹ Í, 155. pont, (1) A – D

az ítélet kihirdetése, 1997 szeptember 25-e után. Arra a választ nem a Különmegállapodás (1) bekezdésében feltett kérdésekre felelve mondta ki a Bíróság, hanem a (2) bekezdés kapcsán. Ezt teszi félreérthetlenné az ítélet 130. és 131. pontja. A múltban elkövetett jogsértések egymásbabogozottsága miatt nem lehet egyszerűen visszatérni a jogsértés előtti állapothoz, hanem új ösvényeket kell vágni a jogvita dzsungelében. Ezzel foglalkozik az ítélet utolsó huszonhárom pontja (132 – 154).

Az ítéletnek sokféle leírási és értelmezési lehetősége van, amint az a korai reakciókból is látszik. Az alábbiakban egy „felhasználóbarát” összefoglaló következik. Míg a tanulmány eddigi részeinek az volt a feladata, hogy a lehetőleg elfogulatlanul mutassák be a felek perbeli érvelését, amely a széles közönségnek nehezen hozzáférhető, az ítélet magyarázója itt megengedheti magának, hogy speciálisan magyar, mégpedig „hágai magyar” szemszögből olvassa a jövőt meghatározó pontokat. A kérdés, amire a választ keressük: a perben elérni kívánt célok közül melyek teljesülhetnek, ha a kétoldalú tárgyalásokon ugyanazt kívánjuk elérni, amit a hágai per során? Más szavakkal: van-e olyan hazai célkitűzés, amelyről az 1997, szeptember 25-i ítélet miatt le kell mondanunk?

Vegyük sorra a magyar célokat és nézzük meg milyen válasz adódik az ítélet pontjaiból, szövegösszefüggéséből és szelleméből! A gondolatmenet a következő: a minimális követelménytől haladok a maximális felé, s többé-kevésbé a természeti, gyakorlati igényektől az elvont jogiakhoz.

Ne legyen csúcsrajáratás!

A csúcsrajáratás elmaradása technikailag nem azonos a második erőmű elmaradásával, hiszen elképzelhető - ha irracionális is - két folyamatosan működő erőmű a Dunán Pozsony és Budapest között. Ezért önálló cél a csúcsrajáratás kizárása.

A Bíróság sehol nem említi az 1977. évi szerződés céljai között a csúcsergiatermelést, nem mondja ki, hogy a Bősnek csúcsüzeműben kellene üzemelnie. Ezzel szemben arról beszél, hogy a szerződés céljait a lehetőségekhez mérten kell elérni,⁵⁰ hogy a Bíróság nem hagyhatja

⁵⁰ Í, 133. pont

figyelman kívül, hogy Bős öt éve folyamatos módban üzemel,⁵¹ hogy Nagymaros nem épült

„gyakorlatilag mindkét fél elvetette a csúcsergiatermelő üzemmódot, nincs is indok a felépítésére.”

fel és azáltal, hogy

Ebből a gondolatmenetből nem csupán a csúcsrajáratás feleslegességének bírósági elismerése következik, hanem a Nagymarosi vízlépcsőé is.

Ne épüljön vízlépcső Nagymarosnál (vagy bárhol Bős alatt)!

Természetesen a magyar fél Hágában csak a nagymarosi vízlépcső ellen érvelt, hiszen az szerepelt a szerződésben amelynek fennmaradásáért Szlovákia szót emelt. Egy bárhol másutt építendő duzzasztó nem volt tárgya a pernek, így arról sem a felek, sem a Bíróság nem nyilatkozhattak. A csúcsrajáratás elleni és a beruházás gazdaságtalanságát bizonyító, illetve a folyóparti ökoszisztémák védelmére szóló magyar érvek mutatis mutandis minden dunai duzzasztásra alkalmazandók.

A Bíróság a fenti direkt kijelentés mellett („nincs indok Nagymaros felépítésére”) több közvetett kijelentésével erősíti meg ezt a következtetést. A teljesítésre (építésre) vonatkozó kötelezettségeket - amennyiben azok 1992-ig nem realizálódtak - „túlhaladottá tették az

„A valóságtól teljesen elszakadt igazságszolgáltatásnak minősülne, ha a Bíróság elrendelné ezeknek a kötelezettségeknek a teljes helyreállítását ...amikor a Szerződés céljai megfelelően szolgálhatóak a meglévő építményekkel”
--

események”⁵²

A 138 pont rögzíti, hogy az 1977. évi szerződés nem hozott létre egy merev rendszert, hanem olyant, amelynek kapcsán a felek későbbi álláspontját is figyelembe kell venni. Ezek sorában nemcsak azt, hogy Magyarország ragaszkodott Nagymaros építésének elhagyásához, hanem azt is, hogy Csehszlovákia a tárgyalások során többször kijelentette, készen áll a

⁵¹ Í, 134. pont

⁵² Í, 136. pont.

csúcsergiatermelés kizárására. Ebben az esetben Nagymaros építésének nem lenne indoka, az értelmetlen lenne.⁵³

Több vizet a Szigetközbe!

A magyar fél még a szóbeli tárgyalásokon is azt hangsúlyozta, hogy az Európai Közösség 1992-es és 1993-as, a jelenlegi vízmegosztásnál sokkal kedvezőbb ajánlatai sem kielégítőek, azokat csak a per időtartamára, a kompromisszum kedvéért fogadta el.⁵⁴ A cél nem lehet más, mint sokkal nagyobb volumenű, megfelelő minőségű és dinamikájú vízhozam főmederbe terelése, ha a teljes vízhozam nem visszakapható.

A Bíróság ehhez megfelelő támaszt nyújt. A C Variáns jogellenességének éppen az az alapja az ítélet szerint, hogy megfosztja Magyarországot a méltányos és ésszerű részesedésétől a vízhozamban, amelyhez a parti államok érdekközössége és teljes egyenlősége alapján van joga.⁵⁵ A több víznek a főmederbe bocsátását kívánó magyar álláspontot egyértelműen alátámasztja az ítélet 135. pontja, amely kimondja, hogy a környezetvédelem az energiatermeléssel, hajózással, árvíz- és jég elleni védekezéssel egyenrangú cél, amelyek közül egyiknek sem biztosítottak abszolút elsőbbséget „annak ellenére, hogy milyen hangsúlyt helyez a Szerződés az energiatermelést célzó vízlépcsőrendszer építésére.” Mindegyik cél teljesítését el kell érni a tárgyalásokon,⁵⁶ de ezen belül a project hatása a környezetre kulcskérdés.⁵⁷ Miután kijelenti, hogy a károk visszafordíthatatlansága éberséget és megelőzést követel meg a környezetvédelemben⁵⁸, arra a következtetésre jut, hogy a

kielégítő megoldást kell találniuk a Duna régi medrébe és a folyó mindkét oldalán levő mellékágakba bocsátandó vízmennyiséget illetően.”
--

feleknek a tárgyalások során újra meg kell vizsgálniuk a bósi erőmű környezeti hatásait és a Szigetközbe juttatott vízmennyiség lényeges megnövelését teszi lehetővé az ítélet 56. pontja, amely visszautal az 1977. évi szerződés 14 cikkére. Eszerint a feleknek joguk van nagyobb vízkivételre az energiában való részesedésük kárára, azaz a Bíróság úgy értelmezi,

⁵³ Í, 138. pont.

⁵⁴ MPB, 1997. március 7, (CR 97/6), fordítás, 66. old

⁵⁵ Í, 85. pont

⁵⁶ Í, 140. pont

⁵⁷ Í, 140. pont

⁵⁸ Í, 140. pont

hogy Magyarország a szerződés alapján is jogosult lett volna a teljes vízhozam felét Dunakilitinél a főmederbe vezetni, ha lemondott volna a bósi energiatermelés feléről. Tekintettel arra, hogy Dunakiliti helyét Csún azzal veheti át, hogy a felek jogai a közös üzemeltetést illetően nem csorbulnak, ez a joga Magyarországnak ma is megvan.

Bős csak akkor üzemeljen, ha nem okoz tűrhetetlen környezeti kárt, beleértve az ivóvízkincset és a Szigetköz páratlan természeti értékeit.

Magyarország a Csehszlovákiával 1989 és 1992 között folytatott tárgyalásokon végig azt az álláspontot képviselte, hogy nem ellenzi Bős üzemelését, ha a végrehajtandó környezeti hatásvizsgálatok feltárják, hogy ez - akár az üzemeltetési rend és a művek jelentős átalakítása után - tolerálható környezeti hatások mellett, a természetvédelmet és a környezetvédelmet szolgáló nemzetközi jogi kötelezettségeink tiszteletbentartásával elképzelhető.⁵⁹

A Bíróság teljes mértékben támogatja a magyar törekvést. Elismeri, hogy az érintett természeti és környezeti értékek vitális fontosságúak,⁶⁰ a környezetvédelem a többi céllal egyenlő fontosságú, sőt a leendő tárgyalások kulcskérdése. Érdeemes e ponton az ítélet már idézett 140. pontjának szövegéből egy hosszabb részt ideilleszteni, mert önmagáért beszél:

⁵⁹ Ld. például Antall József 1992. február 26-i levelét Marian Calfához a csehszlovák miniszterelnökhöz, amelyben egy percig sem kérdőjelezi meg az 1977. évi szerződés érvényességét és szorgalmazza közös tudományos vizsgálatok elvégzését a további teendők meghatározása céljából. MK, Függelékek, 4. kötet, Annex 75, a 136. oldalon

⁶⁰ Í, 53. pont

„A Bíróság tudatában van annak, hogy a környezetvédelem területén éberségre és megelőzésre van szükség, mivel a természeti környezetben okozott károk gyakran visszafordíthatatlanok, illetve az ilyen károk helyreállításának velejárója a helyreállítás lehetőségeinek korlátozottsága.

Az emberiség a történelem során, gazdasági és egyéb okok miatt, folyamatosan beavatkozott a természet rendjébe. A múltban ez gyakran a természetre gyakorolt hatások figyelmen kívül hagyásával történt. Az új tudományos ismereteknek köszönhetően, és mivel az emberiség egyre jobban tudatára ébred az őt - a jelenlegi és a jövőbeni generációkat - fenyegető veszélyeknek, melyeket ezeknek a beavatkozásoknak a meggondolatlan és mértéktelen gyakorlása idéz elő, új normák és szabványok alakultak ki, amelyeket, az elmúlt két évtizedben nagyszámú okmányba foglaltak. Ezeket az új normákat nemcsak akkor kell figyelembe venni, és az ilyen új szabványokra nemcsak akkor kell a kellő súlyt helyezni, amikor az államok egy új tevékenységet mérlegelnek, hanem múltban megkezdett tevékenységek folytatása során is. A gazdasági fejlődés és a környezetvédelem összeegyeztetésének szükségességét találóan fejezi ki a fenntartható fejlődés fogalma.”

A megoldásnak nemcsak az 1977. évi szerződés olyan jóhiszemű értelmezésén kell alapulnia, amelyben a szerződő felek szándéka és a szerződés céljai „felülkerekednek a betű szerinti alkalmazáson”,⁶¹ hanem olyannak is, amely számol „a nemzetközi környezetvédelmi jog normáival és a nemzetközi vízfolyásokra vonatkozó jogelvekkel.”⁶²

A környezeti kockázatok értékelésénél a mai szabványokat kell figyelembe venni.⁶³

Emlékezzünk csak arra, hogy a később kialakult környezetvédelmi normákra hivatkozást azért nem fogadta el a Bíróság szerződésmegszüntető okként, mert úgy találta, hogy azok beépíthetőek a szerződésbe.

⁶¹ Í, 142. pont

⁶² Í, 141. pont

⁶³ Í. 140. pont.

„[A] Szerződés nem statikus, és nyitott a nemzetközi jog később kialakuló normáinak beépítésére. A 15. és a 19. cikkek lehetővé teszik, hogy az újabb környezetvédelmi normákat beépítsék a Közös Egyezményes Tervbe. “

Ezzel a Bíróság gyakorlatilag előírta, hogy az időközben megszületett idevonatkozó egyezmények érdemi tartalmát a felek vegyék figyelembe. A számos releváns egyezményből csak két töredék szerepeljen itt.

A biológiai sokféleségre vonatkozó hatályos egyezmény kimondja:

„Minden Szerződő Fél, amennyire csak lehetséges és megfelelő elősegíti az ökológiai rendszerek, természetes élőhelyek védelmét és a fajok életképes populációinak fenntartását természetes környezetükben;... rehabilitálja és helyreállítja a degradálódott ökológiai rendszereket, és elősegíti a veszélyeztetett fajok megújulását, többek között, tervek vagy más kezelési stratégiák kidolgozásával és megvalósításával;... erőfeszítéseket tesz azon feltételek biztosítása érdekében, amelyek ahhoz szükségesek, hogy a biológiai sokféleség jelenlegi felhasználása és megőrzése, valamint komponenseinek fenntartható hasznosítása egymással összeegyeztethető legyen;”

Hozzáteszi, hogy szerződések összeütközése esetén a biológiai sokféleséget védőt illeti elsőbbség, ha a másiktól fakadó kötelezettségek betartása „komoly károsodást vagy veszélyt jelentene a biológiai sokféleség szempontjából”⁶⁴.

A másik beépítendő töredék a Duna védelmére Szófiában 1994-ben megkötött egyezmény 6 cikkéből származik. Ennek értelmében a szerződő felek

⁶⁴ 22. cikk

„megfelelő intézkedéseket tesznek a határokon áttérjedő hatások csökkentésére, a vízkészletek fenntartható és méltányos használatára, továbbá az ökológiai erőforrások megőrzésére irányulóan, így különösen

...

megelőzik a felszín alatti vízkészletek, kiváltképpen azok elszennyeződését, melyeket távlati ivóvízellátás számára tartalékolnak, különösen a nitrátok, a növényvédő szerek, a peszticidek és egyéb veszélyes anyagok okozta szennyezés tekintetében.”

Ne sérüljön szuverenitásunk, valamint jogunk a Duna, mint osztott erőforrás hasznaiból való méltányos és ésszerű részesedéshez

A természeti erőforrások feletti szuverenitás el nem idegeníthető. Közös erőforrás esetében a feleknek méltányosan és ésszerűen kell eljárniuk. A Bíróság teljes mértékben egyetértett Magyarországgal, amikor kimondta, hogy a víz eltereléséhez Magyarország 1977-ben csak a közös működtetés és haszonmegosztás keretében járult hozzá, az a beleegyezés nem „önállósult”, hogy a C Variáns alapja lehessen, s ha Magyarország visszavonta, akkor feléledt a nemzetközi vízfolyás hasznaiból való méltányos és ésszerű részesedéshez fűződő alapjoga.⁶⁵ A C Variáns éppen azért jogellenes, mert megfosztotta Magyarországot a Duna természeti kincseiben való méltányos és ésszerű részesedéstől.⁶⁶

A rendelkező rész éppen ezért helyezi kilátásba a C Variáns „törvényesítését”, ami csak akkor következik be, ha olyan közös rezsimit alakítanak ki, amelynek Magyarország az egyenlőség alapján részese⁶⁷ és így megfelelően részesedik a folyó hasznaiból, beleértve az energiatermelést - ha igényt tart rá. A Bíróság nem tette kötelezővé részvételünket az energiatermelésben. A közös rezsimit csak akkor kell helyreállítani, ha a felek nem egyeznek meg másképpen és Magyarország valóban részesedni akar a csúni komplexum működtetésében és hasznaiban.⁶⁸

⁶⁵ Í, 78. pont

⁶⁶ Í, 85. pont

⁶⁷ Í, 146. pont

⁶⁸ Í, 144 pont és 154. pont

A C Variáns nemzetközi jogsértő jellegét és az általa okozott károkért Szlovákia felelősségét mondja ki a Bíróság.

Ez a magyar cél is teljesült, hiszen a C Variáns jogellenességét kimondta a Bíróság⁶⁹ s

„Magyarország jogosult a kártérítésre a Duna elterelése eredményeként elszenvedett károkért, miután Csehszlovákia a C variáns üzembehelyezésével, majd Szlovákia annak üzemeltetésével megfosztotta Magyarországot a közös vízi erőforrások Magyarországot jogosan megillető részétől és ezeket a forrásokat lényegében saját javukra aknázták ki.”

kötelezte Szlovákiát az általa okozott károk megtérítésére.

A C Variáns ne üzemelhesen egyedül szlovák ellenőrzés alatt, pusztán Szlovákia hasznára.

Magyarországnak nem egyszerűen az volt a célja, hogy a múltbeli cselekedetet ítélje el a Bíróság és kötelezze a vétkest kártérítésre, hanem az is, hogy a Duna egyoldalú, önkényes elterelésével létrehozott status quo ne maradjon fenn, a jogellenes állapot a jövőben se váljon jogszerűvé.

A Bíróság ítélete pontosan követi ezt a gondolatmenetet. Kimondja, hogy a C Variáns ma jogszerűtlenül, az 1977. évi szerződéssel összeegyeztethetetlenül, működik és azzal összhangba kell hozni.⁷⁰ Törvényesítése csak úgy következhet be, ha az ellenőrzésben és a hasznokban a felek újra osztoznak egy közös, egyetértésen alapuló rezsim keretében.⁷¹ A Bíróság ítélete hallgat arról, mi történjen addig, amíg ez a megállapodás létrejön. Az ítélet logikája azt sugallja, hogy a felek megegyezéséig Magyarország követelheti a ráeső teljes vízhozamot annak fejében, hogy lemond a megtermelt energiában való részesedéséről.⁷²

Mit nem értünk el?

Az eddig tárgyalt célkitűzések körében a Bíróság ítélete alapot teremt a hágai magyar pozíció maradéktalan érvényesítésére. Vannak azonban olyan pontok, ahol ez az ítélet jóhiszemű értelmezése mellett már lehetetlen. Nem sikerült elérnünk, hogy további környezeti

⁶⁹ Ld. fentebb a III. fejezetet

⁷⁰ Í, 146. pont.

⁷¹ Í, 146. és 144. pont

⁷² Ld. a vízmegosztás kapcsán fentebb írtakat!

vizsgálatok nélkül, a meglévő bizonyítékok alapján mondja ki a Bíróság a tározó és ezzel a bősi erőmű üzemeltetésének teljes tilalmát. Értelemszerűen ha az erőmű üzemel, akkor a hajózás az üzemvízcsatornát és a bősi zsilipet veszi igénybe, ami a nemzetközi hajózás feletti közvetlen ellenőrzés elvesztését jelenti az érintett szakaszon. (Természetesen az 1977. évi szerződés feltámasztása kiterjed a 22. cikk (3) bekezdésére is, amelynek értelmében Magyarország az üzemvízcsatornában gyakorolhatja korábbi parti állami jogait.) A munkálatok felfüggesztését majd elhagyását nem tudtuk megvédeni az akkor hatályos nemzetközi jog alapján, s két (vagy négy) szavazat hiányzott ahhoz is, hogy az 1992-es megszüntető nyilatkozatot jogszerűnek találja a Bíróság.⁷³ A Bíróság nem fogadta el az államutódlásra és a szerződés kölcsönös elutasítására vonatkozó érveinket és így nem állapította meg, hogy az 1977. évi szerződés a magyar megszüntető nyilatkozattól függetlenül sincs érvényben.

VIII Az ítélet következményeiről

Az ítélet két dolgot egyértelműen rögzít:

- *- a felek nem kötelesek az eredeti tervek szerinti vízlépcsőrendszert felépíteni,
- * Szlovákia nem jogosult a C Variáns egyoldalúan üzemeltetni.

A status quo nem maradhat fenn. A Bíróság megerősítette Magyarország jogát a Duna hasznáiban való részesedésre egy olyan ésszerű kompromisszum keretében, amely eleget tesz a jelenkori - és jövőbeni - nemzetközi környezetvédelmi jogi követelményeknek, de megmenti az elkészült beruházásból azt, ami a környezeti és természeti értékek érdemi károsítása nélkül üzemeltethető. A megoldás részleteit a feleknek jóhiszemű tárgyalások során kell megtalálniuk, a Bíróság javaslata szerint lehetőleg harmadik fél bevonásával,⁷⁴ kártérítési igényeikről kölcsönösen lemondva.⁷⁵ A tárgyalásokon Magyarország kedvező pozícióban van, hiszen a Bíróság egyértelműen kimondotta, hogy az 1977. évi szerződést túlhaladta az idő, annak betűjét nem kell többé megvalósítani, mivel az az igazságosság megcsúfolása lenne.⁷⁶ A teendő a közös erőforrás megegyezésen alapuló, a felek egyenlő jogait elismerő a környezetvédelmet és a gazdasági hasznosítást fenntartható módon összeegyeztető

⁷³ Ha nem hat, hanem nyolc bíró vélte volna úgy, hogy a C Variáns építése is jogellenes volt, nem csupán az üzembe helyezése, akkor a megszüntetés nem lett volna „időelőtti”. Négyen így is úgy vélték, hogy a megszüntetés eredményes volt. Legfeljebb négy további szavazat kellett volna a többséghez.

⁷⁴ Í, 143. pont

⁷⁵ Í, 153. pont

⁷⁶ Í, 134. pont

hasznosítása. Immár a tárgyalódelegációkon a sor, hogy az ítéletben megfogalmazott feladatot megoldják.